

УДК 343.1(477):005.11

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ткачук А.Ю., Чернова Є.Р.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У роботі досліджено поняття «медіації» та необхідності її запровадження у національному законодавстві. У науковій статті авторами також висвітлено питання щодо переваг та недоліків запровадження медіації у кримінальному процесі. Також зазначено передумови запровадження інституту відновного правосуддя, особливості його функціонування. Авторами підіймалось питання щодо особливого статусу медіаторів та принципів на яких ґрунтується їх діяльність. Більш того, наведе власні погляди щодо закріплення окремих положень що стосуються медіації в законодавстві, для ефективної діяльності інституту медіації.

Ключові слова: медіація, інститут відновного правосуддя, кримінальний процес, законодавство, медіатор, процес медіації, постраждала сторона, правопорушник, угоди про примирення.

Постановка проблеми. Наразі Україна перебуває на етапі реформування різних сфер законодавства, серед них і кримінальне процесуальне законодавство. Зокрема, через формування та запровадження інституту відновного правосуддя. У цьому аспекті здійснюється поглиблення гуманізації законодавства та звернення норм у бік інтересів громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо запровадження і ефективної дії інституту медіації досліджувалось різними вченими, кожен з яких аналізував особливості запровадження цього інституту в Україні. Серед науковців детальним вивченням питання удосконалення нашого законодавства, шляхом запровадження медіації, займались З.Д. Смітєнко, І.Є. Курляк, Н.А. Турман та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У роботах вчених досліджувалось, як вже зазначалось, питання удосконалення українського законодавства. У дослідженні більш детально проаналізовано сильні та слабкі сторони інституту відновлення. Більш того, нами буде запропоновано конкретні положення які, на наш погляд, повинні бути передбачені у законодавстві для ефективної діяльності медіаторів.

Постановка завдання. У роботі проаналізовано актуальність запровадження інституту медіації, який пов'язаний з євроінтеграційними змінам, адже запровадження інституту примирення, який вже давно ефективно існує в більшості країн Європи, є важливим кроком до встановлення можливості альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі або під час судового розгляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна є відносно молодою державою у якій постійно вдосконалюється законодавство. Одним із нововведень став інститут медіації.

Більшість науковців визначають медіацію як певний підхід до розв'язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийнятної вирішення спірних питань [1, с. 131].

Як відмічає І.Є. Курляк, посередництво – це підхід до розв'язання конфлікту, в якому третя нейтральна сторона (посередник) забезпечує здійснення структурованого процесу, аби допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємоприйнятної вирішення їхніх спірних питань

[2, с. 427]. При цьому, посередник лише сприяє розв'язанню конфлікту, він неначе модератор бесіди, який направляє сторони для з'ясування спірних питань і потреб та підбір шляхів до їхнього вирішення. В той час як учасники є повною мірою відповідальними за результати процесу посередництва. В цьому якраз проявляється альтернативність даного способу розв'язання конфліктної ситуації.

Підґрунтям для застосування процедури медіації в кримінальному судочинстві України є поява у новому Кримінальному процесуальному кодексі України положень щодо можливості укладення угоди про примирення сторін між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим.

Рамкове рішення Європейського Союзу «Статус потерпілого у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. містить таке визначення: «медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятної рішення між потерпілим та правопорушником за посередництвом компетентної особи – медіатора».

Метою здійснення медіації є не лише досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, а й усвідомлення правопорушником наслідків своєї протиправної поведінки та відшкодування заподіяної шкоди. Для потерпілого це гарна нагода висловити перед винним своє ставлення до його дій, переживання, зменшити напругу.

Супротивники ідеї запровадження медіації зазначають, що деякі її принципи вступають у протиріччя з системою правосуддя і процесуальними нормами, такими як принцип невідворотності покарання за вчинений злочин, захист законних прав та інтересів постраждалої сторони, або ж конфіденційності чи нейтральності медіатора.

Критикують медіацію також за те, що її прихильники занадто легко забувають економічні, політичні та символічні функції криміналізації та правозастосовної практики. А це знижує рівень контролю з боку суспільства й погіршує криміногенну ситуацію.

Кримінальний процесуальний порядок процедури медіації заснований на двох взаємопов'язаних елементах: конфіденційності й неупередженості. Конфіденційність є вимогою про неприпустимість розголошення та витоку інформації, одержаної сторонами процесу медіації під час зустрічей. Так, у Рекомендації Ради Європи

№ 19 зазначається, що дискусії в процесі медіації мають конфіденційний характер та не підлягають використанню в майбутньому, таке використання можливе лише за згодою сторін. Але таке положення викликає запитання щодо меж інформації, яка підлягає доведенню до відома суду у разі досягнення згоди між сторонами.

Що ж до принципу неупередженості, то медіація в кримінальних справах потребує необхідності встановлення та оцінки вчиненого діяння. Тут роль медіатора є особливо важливою, адже він має забезпечити такі умови проведення примірної процедури, за яких відбувається одночасне встановлення вини особи та досягнення згоди щодо вирішення конфліктної ситуації.

Процедура медіації має певні особливості, що обумовлені колом учасників та їх специфічним правовим статусом у вигляді прав і обов'язків, які необхідні для участі й реалізації своїх інтересів під час проведення цієї процедури. Як вже відмічалося, обов'язковими учасниками медіації є потерпілий і правопорушник. При цьому, якщо медіація застосовується на стадії досудового розслідування, то правопорушник розглядається як підозрюваний. У випадку проведення медіації на стадії судового розгляду, правопорушник перебуватиме у статусі обвинуваченого.

Попри позитивні зрушення у законодавчій сфері, сьогодні процедура медіації не регламентована чинним Кримінально процесуальним кодексом України (далі – КПК), невирішеним також залишається питання статусу органу, який буде здійснювати процедуру медіації, не визначено правового статусу медіатора, контроль за якістю наданих послуг та подібних вимог.

У Кримінальному процесуальному кодексі України законодавцем визначено лише окремі положення порядку укладення угод про примирення, а щодо суб'єкта, на якого покладають ся такі важливі функції, у статті 469 зазначено лише, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть здійснюватись самостійно потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Викликає також запитання статус відносин медіатора, сторін спору із судом та правоохоронними органами, у провадженні яких знаходяться матеріали, або які забезпечують виконання медіаційних угод.

Про передумови до формування медіації у кримінальному процесі йдеться, наприклад, у ч. 1 ст. 469 КПК міститься положення про те, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитись самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Водночас ч. 7 ст. 469 КПК містить вимогу, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Цікаво, що законодавець закріпив право сторін обрати для проведення медіації будь-яку особу, яка погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді). Проте за таких умов можуть виникати проблеми з порушенням процедури або принципів здійснення медіації. Тому слід визначити певні критерії для зайняття медіаторською діяльністю, адже відсутність вимог до медіатора може призвести до укладення некоректних угод. Крім того, для осіб які бажають займатись медіаторською діяльністю необхідно встановити вимогу щодо проходження підготовки.

Доречними сьогодні залишаються пропозиції науковців ухвалити закон «Про медіацію», увести до кола суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності медіатора, визначити його права та обов'язки, розробити організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів [3, с. 276].

Вищевведені положення є вкрай важливими для впровадження процедури медіації у кримінальному процесі. Проте навіть існуючі незначні посилення на можливість існування примірної процедури є суперечливими. Так, у ч. 5 ст. 469 КПК зазначено, що укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особи про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Але ж відповідно до ч. 4 ст. 56 КПК, на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення.

Не зважаючи на певні недоліки, інститут медіації має стати доповненням існуючої карної системи. Це дозволить також знизити навантаження на судову систему. Проте, медіаційні програми не можуть стати альтернативою для системи правосуддя, а повинні діяти як єдина система.

Доречними й сьогодні залишаються пропозиції науковців ухвалити закон «Про медіацію», увести до кола суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності медіатора, визначити його права та обов'язки, розробити організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів. Основною перешкодою на шляху законодавчого оформлення медіації в Україні є інформаційний вакуум навколо цього способу альтернативного вирішення спорів. Адже попри наявність великої кількості публікацій, більшість джерел з даної проблематики мають загальний інформативний характер без необхідної конкретики.

Головна ідея медіації у кримінальних справах полягає у прагненні перш за все відшкодувати заподіяну потерпілому шкоду. Така медіація не лише дає можливість потерпілому отримати компенсацію за спричинену шкоду, але й впливати на її характер.

Висновки з даного дослідження та перспективи. На сьогодні, для створення належної правової основи щодо ефективного врегулювання конфліктів за допомогою медіації у відповідності до європейських стандартів і норм міжнародного права необхідним є утворення законодавчої бази, яка б містила основні принципи медіації, сферу її застосування, коло кримінальних проваджень, у яких можливе призначення медіації, вимоги до медіаторів та умови набуття статусу медіатора, правовий статус медіатора, максимальні строки

проведення медіації для уникнення невиправданого затягування процедури учасниками.

Кінцевим результатом здійснення процедури медіації є укладення угоди між сторонами, яка надалі затверджується судом і підлягає виконанню. Отже, укладення сторонами угоди вже певною мірою є свідченням того, що процес медіації відбувся. Укладення та виконання угоди між сторонами, щодо вирішення конфлікту (спору), є метою медіації. Тому доречно на законодавчому рівні закріпити визначення поняття медіативної угоди.

Для швидкого та позитивного запровадження медіації доречно закріпити положення щодо забезпечення засад взаємодії медіаторів і відповідних судових органів. Позитивним було б забезпечити наявність у відповідних судах інформації про медіаторів [3, с. 77].

У науці пропонується для забезпечення конфіденційності обговорень у процесі медіації внести до Кримінального процесуального кодексу України положення щодо неможливості допиту медіатора як свідка щодо фактів, про які він дізнався у процесі проведення медіації.

Враховуючи вищенаведені положення, необхідно зазначити, що укладення угоди, щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення між

потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим здійснюється на добровільній основі, а отже, потерпілого ніхто не може примушувати укласти угоду про примирення.

Надалі одним з основних обов'язків суду, який буде затверджувати угоди про примирення, є обов'язок здійснити перевірку, чи не існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним або сторони не примирилися. У разі встановлення факту недобровільності укладення угоди суд відмовляє в затвердженні останньої.

Як бачимо, інститут медіації для українського законодавства є новим, законодавство перебуває на етапі формування, а КПК містить передумови для ефективного запровадження даного інституту у кримінальний процес. Кодекс повинен містити положення, які б були основою діяльності медіатора для визначення його поведінки. Читке встановлення загальних стандартів поведінки медіатора та визначення норм, яким повинен відповідати останній, є запорукою здійснення процесу медіації належним чином та підвищення публічної довіри до медіації як ефективного засобу вирішення спорів. Впровадження даного інституту дозволить уникнути додаткових фінансових витрат сторін, а також витрат держави, розвантажити судову систему.

Список літератури:

1. Смітєнко З.Д. Медіація як кримінально-процесуальна категорія та її застосування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / З.Д. Смітєнко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 4. – С. 130–139.
2. Курляк І.Є. Використання процесу медіації у справах неповнолітніх злочинців у Польщі / І.Є. Курляк // Молодий вчений. – 2016. – № 7. – С. 427–431.
3. Турман Н. Медіація у кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства / Н. Турман // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 3. – С. 276–280.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI, в ред. від ред. від 12.04.2018 р. // Законодавство України : офіц. веб-портал Верхов. Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran812#n812>. – Заголовок з екрана.

Ткачук А.Ю., Чернова Е.Р.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

МЕДІАЦІЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕСЕ

Анотація

В работе исследовано понятие «медиации» и необходимости ее внедрения в национальном законодательстве. В научной статье авторами также освещены вопросы относительно преимуществ и недостатков введения медиации в уголовный процесс. Также отмечено предпосылки введения института восстановительного правосудия, особенности его функционирования. Авторами поднимался вопрос о особом статусе медиаторов и принципов на которых основывается их деятельность. Более того, наведены свои взгляды по закреплению отдельных положений касающихся медиации в законодательстве, для эффективной деятельности института медиации.

Ключевые слова: медиация, институт восстановительного правосудия, уголовный процесс, законодательство, медиатор, процесс медиации, пострадавшая сторона, правонарушитель, соглашения о примирении.

Tkachuk A.Yu., Chernova E.R.

Yaroslav Mudryi National Law University

MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

The article investigates the concept of "mediation" and the necessity of its introduction in national legislation. The authors of the article also discuss the advantages and disadvantages of introducing mediation in the criminal process. Also, the preconditions for the introduction of the institute of restorative justice, the peculiarities of its functioning, are indicated. The authors raised the issue of the special status of mediators and the principles on which their activities are based. Moreover, it will give its own views on the consolidation of certain provisions relating to mediation in legislation, for the effective operation of the mediation institution.

Keywords: mediation, restorative justice institute, criminal process, legislation, mediator, mediation process, injured party, offender, conciliation agreement.